

Jovica Aćin

KAFKA, UMETNIK FRAGMENTOVANJA

Uvodna napomena o izgubljenom i nađenom

U rukama vam je sad, u ovim *Poljima*, nekoliko Kafkinih zapisa koji su bili izgubljeni ili zatureni, ali su ipak otkriveni. Tu su kratke priče i autonomni fragmenti.

Svako od nas će dobiti priliku da dospe do svojih poslednjih godina, a tad će verovatno iskusiti slučaj gubljenja stvari. Ili su izgubljene ili samo zagubljene, a onda nađene, nažalost, samo neke, izvesne nikad neće biti. Kafkin slučaj, u pogledu njegovih rukopisa, još je za njegove potonje čitaoce neugodniji. Rukopisi su se ne samo gubili nego ih je pisac i sam uništavao. To se događalo podjednako do pojave smrtonosne tuberkuloze kod Kafke, u leto 1917. godine, a zatim i do njegove smrti, krajem proleća 1924. Mnogi njegovi spisi nastali do 1911. godine nisu preživeli piščevu „čistku”. Nekoliko hiljada redaka, koje je koncem 1912. godine slao svom prijatelju Oskaru Polaku, takođe je zauvek izgubljeno. Isti udes je zadesio i, po piščevim rečima, „potpuno nekorisnu” verziju, oko dvesta stranica, romana *Nestala osoba*. U svom dnevniku beleži da je odbacio, isprečrtavao, nepovratno se odrekao gotovo svega što je napisao tokom 1910. godine, te da je tako, u toj „planini” papira, nestalo pet puta više od svega što mu je ostalo od napisanog do tog trenutka u životu. U martu, dve godine kasnije, ponovo beleži da je spalio „mnoge stare odurne papire”. Jedino su preživeli duži tekstovi, naime dve verzije priče „Opis borbe” i fragmenti takozvanih „Priprema za svadbu na selu”. A i to nam je ostalo samo zato što ih je Kafka već bio dao prijatelju Maksu Brodu na čitanje, a ovaj je odbio da navedene tekstove, sluteći da će i oni završiti kao pepeo, ikad vrati piscu. U periodu od jeseni 1917. godine, kad je bolest počela u njemu da plamti, srećom je njegov takozvani *Dnevnik* imao i ulogu radnih svezaka, pa se u njima sačuvalo prilično pripovednih zapisa, nacрта, zametaka i fragmentata. A opet su rukopisi spaljivani. Iz bolesničke postelje zahtevao je od Dore, prijateljice koja je bila uz njega do smrti, da njemu naočigled spaljuje hrpe njegovih ispisanih svezaka, jer se osnovano bojao da mu zahtev neće biti izvršen ukoliko ne bude, kao svedok i tvorac, to gledao. Dora je uspela nešto da sačuva. Docnije će joj te rukopise, posle Kafkine smrti, nacistička tajna policija Gestapo oduzeti, pa ni to do danas nije pronađeno. U svakom slučaju, kad se osvrnemo, ogroman broj tekstova je izgubljen, a samo je manji deo njih pronađen.

Kafkina rukopisna ostavština objavljena je u kritičkom izdanju njegovog sačuvanog dela. Ti nađeni rukopisi (oko 1100 stranica teksta), čija je hronologija nastanka manje-više uspešno utvrđena, objavljeni su 1992. i 1993, pod naslovom *Nachgelassene Schriften und Fragmente I* (rukopisi do jeseni 1917) i *Nachgelassene Schriften und Fragmente II* (rukopisi od 1916. do 1924). U tolerantnijem smislu izraza, to su bili i moji izvornici za prevod, pri čemu sam se, razumljivo, trudio da koliko god mogu sačuvam spontanu i ne uvek jezički besprekornu prirodu originalnih tekstova. Neveliki izbor koji je pred vama poglavito je iz perioda bolesti, ali tu je i nekoliko ranijih zapisa. To su, pre svega, čitljive priče, a

za koje se ne može reći da li im je eventualni nastavak izgubljen, nenapisan ili je autor želeo da bude baš tako kako jeste – naoko nezavršeno ili fragmentarno. Kad čitamo ovu prozu, bez ikakvog oklevanja možemo da je doživljavamo kao tvorevinu velemajestora fragmentarnog pisanja. Posle toga ćemo, verujem, shvatiti da je lomnost, čak i lomljivost, Kafkinog pisanja odlika koja od nas iziskuje da fragmentarno svojstvo njegovog dela uzimamo najozbiljnije, da je ono neodvojivi deo njegovog pripovedačkog identiteta.

1.

Koliko god da je pisano o Francu Kafki, a pisano je zasluženije više nego o ijednom drugom piscu, u pokušajima da njegovo delo i njegov unutrašnji život budu objašnjeni, on je ostao i ostaje beskonačan zadatak za odgonetanje.

2.

Sva trojica velikih grčkih tragičkih pesnika pisala su o Filoktetu, a sačuvana je samo Sofoklova drama, pisana u vreme Peloponeskog rata. To je jedna od sedam dostupnih Sofoklovih tragedija. Njena radnja se odigrava u Trojanskom ratu posle svih događaja opevanih u Homerovoj *Ilijadi*, ali pre lukavog ratnog izuma – Trojanskog konja. Pred smrt, Herakle je želeo da bude živ spaljen. Ali niko nije hteo da zapali posmrtnu lomaču osim Filokteta. Zato je umirući Herakle poklonio Filoktetu svoj luk i strele. Filoktet je zatim pošao sa grčkom vojskom na Troju. Ali pošto je bosonog hodao po svetom tlu Apolonovog hrama na ostrvcetu Hris (koje više ne postoji, ili ga je pevač izmislio, ovako ili onako potonulo je kao Atlantida, pa kao i ona postoji samo još kao geografski naziv koji znači Zlatno ostrvo), nedaleko od Lemna, ujede ga za nogu guja otrovnica. Rana se dala na zlo, njen zadah je bio užasan, a pričinjavala mu je i ogroman bol. Filokteta u neprestanoj agoniji ostaviše na Lemnu da boluje, grčka vojska, na čelu s Odisejem i obojicom sinova mikenskog kralja Atreja, Agamemnonom i Menelajem, otplovi do Troje da je osvoji i pohara. Troja se, međutim, nije dala. Rat je trajao već godinama. Grcima je osvajački polet počeo da opada. Ali uhvatili su Helena, jednog od sinova trojanskog kralja. Helen je (brat bliznac proročice Kasandre), inače blag i dobrotiv po prirodi, bio vidovnjak i proreкао je Grcima da zidove Troje neće srušiti bez pomoći Filokteta, vrhunskog strelca, i Heraklovog luka. Zato Odisej odluči da se vrati na Lemno. Sa sobom je poveo i Neoptolema, Ahilovog sina, nadajući se da će tako lakše pridobiti Filokteta, jer je ovaj, sa svojom gnojom i otvorenom ranom, smrtno zamrzero Odiseja i Grke zato što je bio ostavljen. Kleta rana zapravo postaje pogon tragedije. Ona je podtekst koji preuzima na sebe energiju izbora i odlučivanja kojom su tekst i njegovo pisanje maltene sudbinski predodređeni.

Sa Filoktetom započinje mitologija i književnost otvorene rane i ranjenog tela, a anticipira se i ranjeno Hristovo telo na krstu. U doba kriza, s druge strane, kao odjek na frakture u istoriji, na književnost rane se najdalekosežnije nadovezuje fragmentovanje. Poetika fragmenta najsnažnije se budi u romantizmu, sa Fridrihom Šlegelom, Novalisom i

Klajstom, a sa delom potonjeg autora Kafka se zbližava upravo kroz pisanje kao čin fragmentovanja.

3.

Za Kafku nije bilo života bez pisanja. Očigledno je da taj proces prometanja života u književnost, ali nikad doslovno, nije bio bez romantičkih elemenata. I on je ceo svoj život proveo u „piskaranju”, kako je u jedan mah, u *Dnevniku*, sam nazvao svoje pisanje. Zaista, on ispisuje na hiljade fragmenata, pripovednih odlomaka, nacрта, zametaka, dnevničkih zapisa, kao da odbija ispisivanje nekog velikog i navodno celovitog dela. Fragmentovanje je kod njega i pisanje ljubavnih pisama, a fragmentarne konstrukcije su i njegovi romani, koji su napisani onako kako nam je opisao izgradnju Velikog kineskog zida: delovi tog zida su podizani kao kad sejemo zrnavlje, razbacujemo ga na sve strane.

4.

Sistem fragmentovane konstrukcije – *Izgradnja Kineskog zida*.

5.

Svaki fragment koji ispiše samo je „nepovezani element”, poverava nam ponovo u svom *Dnevniku*, „svaki komadić povesti luta, lišen izvora i zavičaja, posvuda, onako kako ga već nepoznati put nanese, i to uvek u smeru suprotnom od same povesti”. Taj tip pisanja doista liči na sam život. U njemu su grčevi, promašaji i ništa što bi život objasnilo, a ipak je jasno da u tom pisanju počivaju neodgonetnute tajne života. Takvo pisanje zapravo nema kraja ni cilja, nije vođeno poklonjenjem ikakvom bogu ili bilo kakvom moćnom ocu, ali je bremenito neviđenom odgovornošću, jer vodi neprestani dijalog sa smrću, kako je o Kafki pisao Moris Blanšo.

Postoji uspomena koju Kafka navodi i koja parbolično ukazuje na spregu fragmentovanja, odgovornosti i, naposljetku, pisanja uprkos svemu, s prihvatanjem bola koji to pisanje prati. I ta uspomena je, dabome, tek fragment, s tim da moramo znati da je u svakom Kafkinom fragmentu skrivena dalekosežna priča. Takva je i sledeća uspomena o sebi kao nesrećnom dobrotvoru, a u njoj nam se pisac neposredno obraća.

Jednom, kada sam još bio dečacić, dobio sam novčić od deset krajcaru, šestak, i bio sam vrlo nestrpljiv da ga dam starici prosjakinji koja je sedela između Starogradskeg trga i Malog trga. Ali učinilo mi se da je to ogromna suma, verovatno veća suma nego što je bilo koji prosjak ikada dobio, pa sam se stideo da uradim nešto što bi ovoj prosjakinji izgledalo tako čudnovato. Ipak, morao sam da joj ga dam, pa sam usitnio šestak, dao prosjaku jednu krajcaru, oprčao čitav blok Gradske kuće i arkade pored Malog trga, i vratio se s leve strane kao potpuno novi dobrotvor, dao prosjakinji još jednu krajcaru, ponovo počeo da trčim i deset puta veselo uradio isto. (Ili možda nešto manje, pošto mislim da je prosjakinja kasnije izgubila strpljenje i izmakla mi se.) U sva-

kom slučaju, na kraju sam bio toliko iscrpljen, u fizičkom i u moralnom smislu, da sam otrčao pravo kući i plakao dok mi majka nije dala još jedan šestak.

Vidite, ja nemam sreće sa prošnjacima, a ipak ovim izjavljujem da sam spreman da polako isplatim celo svoje sadašnje i buduće bogatstvo u najsitnijim bečkim novčanicama jednoj prosjakinji tamo kod opere, pod uslovom da stojite pored mene i da vas mogu osetiti u svojoj blizini.

To osećanje, koje nam sugeriše navedena priča, kazuje nam da književnost nimalo nije bila „olakšavajuća okolnost” u Kafkinom životu, jer mu je znano u kojoj meri pisanje može biti uništavajuće. Kao da tome on upravo i stremi. Ne izbegava on ljude, kaže nam, da bi živeli u miru, ne, nego čini to da bi sebe mogao na miru da poništi. A od pisanja nije video delotvorniji način za postizanje tog samoponištenja. On je poput Ahila koji odlazi u rat, jer zna da će u njemu izgubiti život. Otuda je i fragmentovanje kod njega, u stvari, ispisivanje sveta koji je već ruiniran.

6.

Kafka ističe upravo Hajnriha fon Klajsta kao majstora. Voleo je da čita Klajsta naglas i uvek uz smeh i suze. Video je u njemu svog pripovedačkog krvnog srodnika. Pišući o izdanju Klajstovih kratkih i fragmentarnih priča predstavljenih kao anegdote iz rata, kaže:

To je dobrodošao pogled [...] na dela majstora. Čak objavljeni zasebno bez nekog posebnog razloga još nastavljaju da žive, a možda u ovom vidu upadaju u naše snene oči jasnije nego ikada.

7.

Kafka je prvi put počeo da iskašljava krv 1917. godine, i to je bio neopozivi znak bolesti, koja će ga, ni punih sedam godina docnije, odneti iz života. Kad je tuberkuloza zahvatila grlo, on više nije mogao ni da guta ni da govori. Na plućima mu se otvorila rana, *Lungenwunde*. Između ostalih, u to vreme je napisao i priču o maču. Pripovedač u toj priči govori o tome kako je prespavao čas kad je s prijateljima trebalo da krene na izlet. Prijatelji su mu došli na vrata, a on je skočio i navrat-nanos se odenuo, otvorio vrata, a oni su, videvši ga, ustuknuli: njemu je veliki stari mač, viteški, s krstastim rukohvatom, bio zariven u leđa. Ispostavilo se da ga mač nije istinski ozledio, jer je nekim čudom oštrica mača prošla duž leđa tačno ispod kože, a da meso nije ni oštetila. Nije bilo ni krvi. Kad je mač pažljivo izvučen, videlo se da je od reza kroz koji je sečivo bilo zabodeno ostala samo jedva приметna pukotina. Pripovedač je, kako sugeriše, taj teški i skupoceni mač zapravo poneo iz svog sna. Kafka je nesumnjivo voleo delo Hajnriha fon Klajsta. Često je iščitavao njegove kratke priče i anegdote. U jednoj od njih priča se o slučaju vojnika ranjenog u bici na Rajni 1792. godine. Ispaljeno zrno ga je pogodilo u grudi, pa je zatim prošlo kroz njegovo telo između kože i mesa i naposljetku izišlo na donjem kraju kičme. Vojnik je preživio, baš kao i pripovedač iz Kafkine priče. Taj nemogućni slučaj s Klajstovim voj-

nikom nalazimo da je mogao biti uzor i za Kafkin jedan od maločas spomenutih zapisa u ovoj knjizi, onaj o maču, a koji počinje rečima *S dvojicom prijatelja...* Ali ono što Kafka i Klajst dele jeste upravo iskustvo rane. Prisustvo rane se kod Kafke javlja u svakojakim figurama i transfiguracijama. Na mnogim mestima u njegovim dnevničkim zapisima posvedočen je taj dvosmisleni odnos prema rani, ozledi, bilo kakvom odstupanju od normalnog tela. Rana ga istovremeno odbija i privlači. Njegova ranjena pluća postala su nekoliko izvor njegovog pisanja. Od trenutka kad je počeo da iskašljava krv, nikad nije bio plodniji. Ali tada mu nije bilo toliko stalo do postizanja celine, do dovršavanja njegovog spisateljskog tela. Sve kao da je ostajalo neokončano. Priče su gotovo neumitno nastajale u fragmentima. Rasejavale se, bile razmetnute kosti, rasuto breme. Rane su često poprimale i vid sna. Kafka je snevao kao smrtno ranjeni čovek. Rana je kod njega simptom želje koju je preobražavao u sažete priče ili fragmente. Čak i priče koje je objavio za života mogli bismo da čitamo kao fragmente. Kad u njima postoji neka rana, recimo kao što je telo Gregora Samse, u priči „Preobražaj”, ranjeno, ili telo vojnika u priči o kaznenoj koloniji, ona doprinosi fragmentaciji tela, upravo kao što izaziva i fragmentaciju dela. Fragment je duboko ukorenjen Kafkin književni oblik. On svoje priče lišava konteksta i tako ih u isti mah univerzalizuje i čini samostalnim i nedokučivim. Njegovo pripovedanje je, u neku ruku, umetnost ranjenog tela. Ono je tu kao da bi samo da dokumentuje neku ranu, izvesnu krizu koja progovara iz nezavršenih tekstova. Otuda čitanje njegovih priča i fragmenata, zašto ne bismo rekli, protiče prvenstveno između njihove kože i njihovog mesa, pri čemu su i koža i meso samo fantomski elementi teksta, ali Kafkina rana u njima je, kao što već znamo, stvarna. Ako bismo zapitali samog pisca o tome, on bi oćutao, jer je želeo da nas poštedi.

8.

Ukratko. Prozni fragmenti su poput ranjenih priča. Oni su duboke posekotine u telu izloženom nasilju, pa sugerišu krizu u istoriji. Fragment, krik iz dubina nesvesnog u čovekovom biću.

Fragmenti kao da su ispisani iz sna i košmara. Poput su hiperboličkih vizija iz komatonoznog stanja. To su tekstovi čiji je kontekst izgubljen, i zato im svaki kontekst paše.

U tome bismo mogli da vidimo domete Kafkine poetike fragmenta. Fraktura postoji kod Kafke u svemu: ne samo u pisanju nego i u njegovim razmišljanjima o svetu i životu, pri čemu on odbija svako filozofiranje i psihologizovanje. Evo i primera za tekstu fragmenta, koji nalazimo u zapisu priče o Prometeju prikovanom za stenu na Kavkazu. U njoj je evocirano preobražavanje rane u fragment, a Prometejeva dužnost da podnosi ponavljanu muku biva razgrađena.

Priča nam saopštava četiri različite verzije grčkog predanja. Poslednja govori o zamoru tradicije koja gubi smisao, razlog i opravdanje. U njoj je vidljiv ključ. Kafka završava priču sledećim rečima: *Nastupio je umor od onoga što je postalo bezrazložno. Umori-*

li su se bogovi, orlovi. Rana se umorno zatvorila. Neobjašnjiva stenovita planina je ostala zagonetka.

Bogovi su se umorili, orlovi su se umorili, pa čak i sama rana. Sve se zatvorilo, ali zato se sama priča ambivalentno otvara, jer planina ostaje živa i neodgonetnuta. Zatvorena Prometejeva rana kao da je prenesena u otvorenost teksta. To je otvorenost koja je nezaobilazna u Kafkinoj poetici fragmenta.